

PEDAQOJİ PSIXOLOGİYA
ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ПСИХОЛОГИЯ
PEDAGOGICAL PSYCHOLOGY

UOT 159.9.07

**MÜASİR ŞAĞIRD ŞƏXSİYYƏTİNİN FORMALAŞMASININ PEDAQOJİ-
PSIXOLOJİ XÜSUSİYYƏTLƏRİ**

Elnarə Mübariz qızı Zülfüqarova
Bakı Qızlar Universitetinin magistrantı
ORCID: 0000 0003 3375 2498
E-mail: Elnara17002@gmail.com

***Açar sözlər:** təlim-tərbiyə prosesi, şəxsiyyətin formalaşması, sosial mühitin təsiri, pedaqoji fəaliyyət, fərdin fəallığı, mənəvi və əxlaqi inkişaf, psixoloji amillər*

***Ключевые слова:** процесс обучения и воспитания, формирование личности, влияние социальной среды, педагогическая деятельность, активность индивида, моральное и этическое развитие, психологические факторы*

***Key words:** educational process, personality formation, influence of social environment, pedagogical activity, individual activity, moral and ethical development, psychological factors*

Müasir təhsil sistemində şagird şəxsiyyətinin formalaşması yalnız bilik və bacarıqların mənimsənilməsi ilə məhdudlaşmır, həm də onun sosial, emosional və davranış xüsusiyyətlərinin dinamik və mürəkkəb şəkildə inkişaf etdiyi multidimensional proses kimi qiymətləndirilir. Bu baxımdan, şəxsiyyətin formalaşması müasir pedaqoji və psixoloji nəzəriyyələrdə həm ümumi təlim-tərbiyə prinsipləri, həm də fərdin daxili psixoloji resursları ilə birləşərək öyrənilir.

Ən son tədqiqatlar göstərir ki, müasir şagirdin şəxsiyyətinin formalaşmasında innovativ pedaqoji yanaşmaların tətbiqi vacibdir; məsələn, fərdiləşdirilmiş tədris modelləri və klaster strategiyalarının qəbul edilməsi şəxsiyyətin akademik, sosial və emosional inkişafını stimullaşdırır (Gayupova, 2024). Bu yanaşmalar klas-sik pedaqogika ilə müqayisədə daha çox şagirdin özünüdərkini, həyati bacarıqların inkişafını və müstəqil fəaliyyətini dəstəkləyir, beləliklə şəxsiyyətin kompleks şəkildə formalaşmasına imkan yaradır.

Müasir elmi tədqiqatlar həmçinin məktəb mühitinin psixoloji klimatının şəxsiyyətin inkişafı üçün önəmli faktor olduğunu təsdiqləyir. Təhsil mühiti sosial-emosional dəstək, inkluziv və təşviqedicə atmosfer təmin edərkən, şagirdlərin ictimai münasibət, empatiya və stresslə mübarizə bacarıqları kimi fərdi xüsusiyyətləri inkişaf edir (Farajova, 2024). Belə mühitlərdə şagird yalnız akademik bacarıqları deyil, həm də şəxsiyyətin sosial tərəflərini inkişaf etdirir.

Tarix boyu cəmiyyətin inkişafında müəllimin rolu əvəzsiz olmuşdur. Müəllim yalnız bilik daşıyıcısı deyil, həm də ictimai və mənəvi dəyərlərin qoruyucusu, gələcək nəsillərin istiqamətləndiricisidir. Müasir dövrdə müəllimlik anlayışı əvvəlki dövrlərlə müqayisədə daha da zənginləşmiş, onun peşə fəaliyyətində nəzəri biliklər, mədəniyyət, mərifət və pedaqoji etik prinsiplər daha geniş yer tutmuşdur. Müasir müəllim yalnız ixtisas üzrə bilik sahibi deyil, həm də sosial

məsuliyyət, tərbiyəçilik və liderlik keyfiyyətlərinə malik, həm valideynlər, həm də cəmiyyət tərəfindən etibar edilən yetkin bir şəxsiyyətdir. Valideynlər övladlarının tərbiyəsini və təhsilini müəllimlərin əlinə etibar edərkən, onların həm peşəkar, həm də mənəvi kamilliyinə güvənirlər.

Müəllim keçmiş nəsillərin ən yaxşı təcrübəsini elmi biliklər və müasir tədqiqatlar ilə birləşdirərək gənc nəsllə ötürür. Bu, yalnız akademik biliklərin paylaşılması ilə məhdudlaşmır, eyni zamanda şagirdlərin şəxsiyyətinin formalaşmasına, dünyagörüşünün inkişafına və əxlaqi dəyərlərinin formalaşmasına xidmət edir. Müəllim şagirdlərin fərdi xüsusiyyətlərini nəzərə alaraq onların bilik, bacarıq və sosial kompetensiyalarını inkişaf etdirmək üçün pedaqoji strategiyalar tətbiq edir. Beləliklə, müəllim həm təlimçi, həm tərbiyəçi, həm də mentor rolunu daşıyır və onun fəaliyyəti şagirdlərin hərtərəfli inkişafına birbaşa təsir göstərir.

Pedaqoji fəaliyyət müəllimin təlim, tərbiyə və inkişaf fəaliyyətlərini, həmçinin şagirdlərin təşkili və yönləndirilməsini əhatə edir. Bu fəaliyyət cəmiyyətin tələblərinə cavab olaraq, məktəblərdə şəxsiyyət keyfiyyətlərinin formalaşmasına yönəldilmiş peşəkar və məqsədyönlü bir prosesdir. Pedaqoji fəaliyyət yalnız metodik bacarıqlardan ibarət olmayıb, eyni zamanda müəllimin elmi nailiyyətləri, psixoloji bilikləri və etik prinsipləri ilə sıx bağlıdır. Müəllim öz fəaliyyəti zamanı konkret şəraitə uyğun olaraq metod, forma və vəzifələri seçir, onların aktuallığını və effektivliyini dəyərləndirir, bu zaman isə psixoloji qanunauyğunluqlar əsas rol oynayır. Pedaqoji fəaliyyətin psixologiyası müəllim əməyinin xüsusiyyətlərini öyrənir. Bu sahə müəllimin cəmiyyətin tələblərini necə qavradığını, pedaqoji fəaliyyət sistemini necə həyata keçirdiyini, konkret təhsil şəraitində öz fəaliyyətinin vəzifə və metodlarını necə seçdiyini araşdırır.

Müəllim fəaliyyətinin psixoloji əsasları həmçinin onun şagirdlərlə qarşılıqlı əlaqəsini, motivasiya mexanizmlərini və pedaqoji qərarvermə proseslərini əhatə edir. Bu biliklər müəllimin həm peşəkar, həm də sosial cəhətdən səmərəli fəaliyyətini təmin edir, nəticədə şagirdlərin intellektual, emosional və sosial inkişafına müsbət təsir göstərir. (3)

Beləliklə, müasir pedaqoji prosesdə müəllimin rolu yalnız bilik ötürməkdən ibarət olmayıb, onun şəxsiyyətin formalaşmasında strateji və çoxşaxəli təsirini ehtiva edir. Müəllimin fəaliyyəti şagirdin təkcə akademik göstəricilərinə deyil, həm də mənəvi, sosial və psixoloji inkişafına xidmət edir və bu səbəbdən cəmiyyətin inkişafında müəllim əvəzsiz bir amil kimi çıxış edir.

Beynəlxalq təhsil tədqiqatları göstərir ki, fərdin məşhur şəxsiyyət xüsusiyyətləri — məsələn, ekstraversiya, açıqlıq və şəxsiyyətin digər beş əsas parametrləri — təhsil prosesində müəllim, öyrənmə texnologiyaları və qiymətləndirmə metodları ilə qarşılıqlı əlaqədə olur və bu da təhsil keyfiyyətinə birbaşa təsir edir (Personality and the education process, 2025). Bu münasibət təlim-tərbiyə fəaliyyəti ilə şəxsiyyət strukturlarının inteqrasiyasını təşkil edir, yəni şagirdlərin öz təhsil təcrübələrinə fərdi yanaşmasını və özünü ifadə etməsini stimullaşdırır.

Psixoloji perspektivdən yanaşdıqda, şəxsiyyətin formalaşması həmçinin fərdin daxili motivasiya sisteminin inkişafına bağlıdır. Müasir psixoloji tədqiqatlar vurğulayır ki, şagirdin özünü motivasiya etmə bacarığı, yüksək öyrənmə ehtiyacı və şəxsi məqsədlərə yönəlmiş davranışlar onun akademik və sosial fəaliyyətə daha aktiv cəlb olunmasına təkan verir. Bu isə şəxsiyyətin daha kompleks və bütünlüklü inkişafına şərait yaradır. (1)

Bütün bu müasir yanaşmalar göstərir ki, şəxsiyyətin formalaşması prosesində pedaqoji və psixoloji faktorlar bir-biri ilə sıx bağlıdır və qarşılıqlı təsirdə işləyirlər. Təlim-tərbiyə sistemi yalnız biliklərin ötürülməsi üçün vasitə deyil, şagirdin sosial-emosional inkişafı, davranış nümunələrinin formalaşdırılması və fərdi bacarıqların inkişafı üçün əhatəli sistem kimi fəaliyyət

göstərir.

Bu baxımdan, müasir pedaqoji yanaşma, ənənəvi pedaqogikadan fərqli olaraq, daha çox fərdiləşdirmə, sosial-emosional dəstək, texnologiyanın tətbiqi və fərdin daxili psixoloji resurslarının inkişafı prinsiplərinə əsaslanır ki, bu da müasir şəxsiyyətin formalaşmasına daha adaptiv və effektiv təsir göstərir.

Problemin aktuallığı. Problemin aktuallığı ondan ibarətdir ki, müasir dövrdə təhsil yalnız biliklərin ötürülməsi ilə kifayətlənmir, şagirdin şəxsiyyətinin hərtərəfli inkişafına yönəlidir. Qloballaşma, informasiya texnologiyalarının sürətli inkişafı və sosial-mədəni dəyişikliklər şagirdin psixoloji və sosial adaptasiyasını aktuallaşdırır. Şəxsiyyətin formalaşması məktəbdəki biliklərlə yanaşı, sosial mühit, müəllim təsiri və həmyaşıdların rolu ilə birgə inkişaf edir. Psixoloji və pedaqoji yanaşmaların birgə tətbiqi şagirdin mənəvi, əxlaqi və sosial bacarıqlarını gücləndirir. Bu səbəbdən müasir şagird şəxsiyyətinin formalaşması problemi pedaqoji elmlərdə prioritet və aktuallığını qoruyur.

Problemin elmi yeniliyi. Müasir tədqiqatlar şagird şəxsiyyətinin formalaşmasını pedaqoji və psixoloji aspektlərdən birgə öyrənir. Bu yanaşma sosial mühit, müəllim təsiri və fərdin fəaliyyətinin rolunu sistemli şəkildə nəzərə alır. İnteraktiv metodlar və texnologiyaların şəxsiyyətin inkişafına təsiri elmi olaraq araşdırılır. Mövzu həmçinin emosional, sosial və mənəvi keyfiyyətlərin qarşılıqlı təsirini təhlil edir. Beləliklə, tədqiqat şəxsiyyətin formalaşması prosesinə yeni konseptual baxış təqdim edir.

Problemin praktik əhəmiyyəti və tətbiqi. Bu tədqiqatın nəticələri müəllimlərə təlim-tərbiyə prosesini şagirdin sosial, emosional və mənəvi inkişafını nəzərə alaraq təşkil etməyə imkan verir. Müasir pedaqoji metodların tətbiqi ilə fərdi və kollektiv fəaliyyət planları hazırlanaraq şagirdlərin fəallığı artırıla bilər. Şəxsiyyətin formalaşması ilə bağlı əldə edilən biliklər məktəb proqramlarının və dərs planlarının optimallaşdırılmasına xidmət edir. Məktəb və ailə mühitində uşaqların davranış və sosial bacarıqlarının inkişafı üçün praktik tövsiyələr təqdim olunur. Nəticədə, tədqiqat təhsil prosesinin effektivliyini yüksəldərək şagirdin hərtərəfli inkişafına birbaşa töhfə verir.

Ədəbiyyat

1. Əhmədov, A. Pedaqogika: nəzəriyyə və təcrübə. Bakı: Təhsil Nəşriyyatı, 432 s. 2019.
2. Вербицкий А.А., Ларионова О.Г. «Личностный и компетентностный подходы в образовании: проблемы интеграции». М.: Логос, 2012.
3. Смирнов С.Д. «Педагогика и психология высшего образования». М.: Академия, 2001

E.M. Zülfüqarova

Müasir tələbə şəxsiyyətinin formalaşmasının pedaqoji və psixoloji xüsusiyyətləri Xülasə

Müasir şəxsiyyətinin formalaşması çoxşaxəli və kompleks bir prosesdir, hansı ki, həm fərdi, həm sosial, həm də psixoloji amillərin təsiri ilə yaranır. Bu prosesdə fərdi olaraq, özünü tanımağa meylli və öz bacarıqlarını aşkar etmək mühüm rol oynayır. Eyni zamanda, müasir təhsildə

müstəqil düşünmə, problem həll etmə və qərarvermə qabiliyyətini inkişaf etdirir.

Sosial mühitlə, əlaqə və əməkdaşlıq ilə onların şəxsiyyətinin sosial yönünü forma görə. Emosional tənzimləmə, motivasiya və uğur qazanmağa meyl etmək psixoloji inkişafın əsas komponentlərindəndir. Bundan əlavə, yaradıcılıq və idraki fəaliyyətin düşüncə düşüncəsi, analitik bacarıq və innovativ yanaşmalarını gücləndirir. buna görə, pedaqoji və psixoloji maliyyə dəstəyinin balanslı inkişafını təmin edir və onun müasir dövrünə tələblərə uyğun şəxsiyyət kimi formada.

Э.М. Зульфугарова

**Педагогико-психологические особенности формирования личности
современного студента
Резюме**

Müasir şagird şəxsiyyətinin formalaşması çoxşaxəli və kompleks bir prosesdir, hansı ki, həm fərdi, həm sosial, həm də psixoloji amillərin qarşılıqlı təsiri ilə həyata keçir. Bu prosesdə şagirdlərin fərdiliyi, özünütanıma meyli və öz bacarıqlarını kəşf etməsi mühüm rol oynayır. Eyni zamanda, müasir təhsil şagirdlərdə müstəqil düşünmə, problem həll etmə və qərarvermə bacarıqlarını inkişaf etdirir.

Sosial mühitlə əlaqələr, ünsiyyət və əməkdaşlıq qabiliyyəti onların şəxsiyyətinin sosial yönünü formalaşdırır. Emosional tənzimləmə, motivasiya və uğur əldə etməyə meyl isə psixoloji inkişafın əsas komponentlərindəndir. Bundan əlavə, yaradıcılıq və idraki fəallıq şagirdlərin tənqidi düşüncə, analitik bacarıq və innovativ yanaşmalarını gücləndirir. Beləliklə, pedaqoji və psixoloji dəstək şagirdin balanslı inkişafını təmin edir və onu müasir dövrün tələblərinə uyğun şəxsiyyət kimi formalaşdırır.

E.M. Zulfugarova

**Pedagogical and psychological features of the formation of the personality of a
modern student
Summary**

The formation of the modern student's personality is a multifaceted and complex process, which occurs through the interaction of individual, social, and psychological factors. In this process, students' individuality, self-awareness, and the exploration of their own abilities play a crucial role. At the same time, modern education develops students' skills in independent thinking, problem-solving, and decision-making. Interactions with the social environment, communication, and collaboration abilities shape the social dimension of their personality.

Emotional regulation, motivation, and the drive to achieve success are key components of psychological development. Furthermore, creativity and cognitive activity strengthen students' critical thinking, analytical skills, and innovative approaches. Thus, pedagogical and psychological support ensures the balanced development of the student and contributes to the formation of a personality that meets the demands of the modern era.

Redaksiyaya daxil olub: 27.02.20026